

Naam regio: Veenpolders

Boerderij aan de Kooiweg in De Ontginning

1. Ligging

De Veenpolders liggen centraal in Fryslân, tussen de niet verveende delen van het Lage Midden in het westen en de hogere gronden van de Zuidoosthoek en de Friese Wouden in het oosten. In het noorden wordt het gebied van de veenpolders begrensd door de Smalle Ee, in het zuiden door de rivier de Linde. In het zuidwesten is de grens met Gaasterland getrokken bij de Ee. Hierdoor is ook een deel van het niet verveende gebied van Lemsterland bij de regio Veenpolders genomen.

2. Karakteristiek

De Veenpolders zijn geheel of gedeeltelijk verveende gebieden die nadien drooggemalen en opnieuw voor de landbouw ingericht zijn. Het merkwaardige van de veenpolders is dat ze hun oude, middeleeuwse veenpercelering in veel gevallen hebben behouden, dit in tegenstelling tot drooggemalen veenplassen elders in het land. Dit heeft te maken met de wijze van vervening: perceel voor perceel en niet over grote oppervlakken tegelijk. Het zijn thans grote open graslandgebieden. Opgaande begroeiing is alleen te vinden bij de boerderijen, een enkele singel en in de vorm van bosjes in natuurgebieden. Door de vele sloten, vaarten, petgaten en dergelijke zijn de veenpolders zeer waterrijk. Veel van de ringdijken en ringvaarten zijn bewaard gebleven.

De nederzettingen bestaan uit lange linten langs wegen of kanalen; nieuwe boerderijen zijn gebouwd in het kader van verschillende ruilverkavelingen.

Onverveende dijkjes en verveend land in de veenpolder De Ontginning

Cultuurhistorische blikvangers

- ❑ Ringvaarten en ringdijken
- ❑ Verveningsresten in de vorm van veenplassen, petgaten en legakkers
- ❑ Dijkjes, vaak met wegen of paden
- ❑ Opstreckende percelering van voor de veenwinning
- ❑ Lintvormige dorpen

Lange strookvormige percelen typeren het landschap van de veenpolders

3. *Ontstaan van het natuurlijke landschap*

Vroeger bestond het gebied van de veenpolders, net als het Lage Midden van Friesland, uit een uitgestrekt veengebied dat doorsneden was door verschillende veenriviertjes.

Onder het veen liggen de dekzanden en keilemafzettingen uit het Pleistoceen. Het veen is ontstaan in het Holoceen, de geologische periode waarin we ook nu nog zitten. Na afloop van de laatste ijstijd, zo'n 10.000 jaar geleden, werd het klimaat warmer en vochtiger. Als gevolg van de afsmelting van de ijskappen steeg de zeespiegel en vond ook stijging van de grondwaterspiegel plaats. Evenwijdig aan de toenmalige kustlijn ontstonden moerassen waarin veenvorming plaatsvond. Naarmate de zeespiegel hoger kwam werd de veenvorming aan de zeezijde door het zoute water en door afzetting van klei belemmerd, terwijl het veenmoeras zich landinwaarts verder kon uitbreiden. De veengordel 'schoof' als het ware steeds verder naar het zuiden, tot het de laagten van het keileem- en dekzandgebied geheel vulde en zelfs ook grote delen van de hoger gelegen ruggen bedekte.

4. Bewonings- en ontginningsgeschiedenis

Tot dusverre zijn geen archeologische vondsten gedaan in het gebied van de veenpolders, zodat er niets te zeggen valt over mogelijke bewoning in de prehistorie en de Romeinse tijd.

4.1 Middeleeuwen en Nieuwe tijd

In de Late Middeleeuwen werd het veengebied ontgonnen. De bewoning concentreerde zich eerst langs de rivieren, waar dorpen als Oldeboorn werden gesticht. Van hieruit werd het achterliggende veenland in gebruik genomen. Wellicht was er eerst een fase waarin de bewoning seizoengebonden was, maar al spoedig, in ieder geval in de veertiende eeuw, kreeg de bewoning een permanent karakter. Er werden boerderijen gebouwd langs een natuurlijke waterloop of een gegraven weterring, en van daaruit werden lange smalle percelen uitgezet in het achterland.

De oorsprong van Eesterga, een boerderijstrook in de Lemsterpolders ten noorden van De Lemmer, ligt wellicht aan de oever van de Rien, een natuurlijke waterloop die later tot vaarweg (Lemsterrijn) is ingericht. Het veenland rondom de Groote Brekken is niet verveend, in tegenstelling tot de overige delen van het deelgebied Veenspolders.

Veen bestaat voor een belangrijk deel uit water en de ontginning van het land zette een proces in gang dat bodemdaling of maaiveldddaling heet. Het zakken van het maaiveld wordt veroorzaakt door 'klink' en 'oxidatie'. Klink ontstaat wanneer bij een verlaging van het grondwater, bijvoorbeeld door het graven van sloten, water uit het veen wegstroomt. Hierdoor neemt het volume van het veen af en daalt het land: het oppervlak zakt als het ware achter het grondwater aan.

Het tempo van de maaiveldddaling wordt versneld door oxidatie. Na ontwatering vullen de poriën in de veenbodem zich met lucht en worden de niet-verteerde plantenresten in het ontwaterde veen onder opname van zuurstof geleidelijk omgezet in kooldioxide en water. Het veen verbrandt dus eigenlijk, maar dan heel langzaam. Door inklinken en oxideren kan een veengebied wel twee centimeter per jaar dalen. Door de ontwatering en de oxidatie als gevolg van het landbouwkundig gebruik begon de slappe veenbodem te dalen. Hierdoor was het na enige tijd bij de boerderijen te nat geworden om akkerbouw te kunnen bedrijven.

Door de bodemdaling was men na enige tijd gedwongen de dorpen te verplaatsen naar de hoger gelegen delen van het veen. Soms is de oude plek van de dorpen nog in het terrein terug te vinden in de vorm van een reeks lage terpjes of een oud kerkhof. We moeten ons de verplaatsing van zo'n dorp voorstellen als een geleidelijk proces. Boerderijen hadden vroeger geen lang leven en gingen maar enkele decennia mee. Als er een nieuwe boerderij gebouwd moest worden, omdat de oude verbrand was of omdat de houten constructie verrot was, werd die aan de nieuwe bebouwingsas neergezet. Uiteraard wel op dezelfde kavel. Op die manier werd de bewoning gaandeweg verplaatst van het ene lint naar het andere. Bij de kerken gebeurde hetzelfde: die schoven ook mee. Op verschillende plaatsen zijn de oude huisplaatsen en kerkhoven gevonden van de oude bewoningslinten.

Wat het boerenland betreft is grasland momenteel de belangrijkste vorm van bodemgebruik, het areaal bouwland is gering. Vroeger werd het gemengde bedrijf uitgeoefend, waarbij ieder boerderij beschikte over bouwland, hooiland en weiland. Gaandeweg kwam het land echter zo laag te liggen dat alleen maar grasland mogelijk was.

De waterbeheersing

Door het dalende land werden de problemen met de waterhuishouding steeds groter. Terwijl het veengebied vroeger hoger lag dan de rivieren en de zee, was het door de ontginning en de daarmee gepaard gaande bodemdaling ongunstig ten opzichte van het buitenwater komen te liggen. Om huizen en landerijen tegen overstromingen te beschermen zijn dijken aangelegd, waarvan de oudste vermoedelijk uit de dertiende eeuw stammen. De oude noorddijk van de Linde is hier een voorbeeld van. Verder werden dijken gebouwd om dorpsgebieden waterstaatkundig van elkaar te scheiden, of om een barrière aan te leggen tussen de landbouwgronden van een dorp en het onontgonnen veen erachter. Van deze laatste categorie zijn de Hege Dyk bij Langezwaag en Luxwoude en de Alde Dyk of de Walle bij Terwispel voorbeelden.

Ten noorden van de Boorne ligt de oude Leppedijk. De dijk is omstreeks 1200 aangelegd als majeure waterstaatkundige ingreep. Wat was het geval? Door de verlanding en de inpoldering van de Middellzee bemoeilijkt de afwatering van het centrale deel van Friesland. Door de Leppedijk werd een scheiding aangebracht tussen gebieden die naar het noorden afwaterden en gebieden die hun overvloedige water in zuidelijke richting afvoerden.

De Grietenijdijk ten oosten van Lemmer

In de dertiende eeuw werd een zeedijk aangelegd ter beteugeling van de Zuiderzee. Resten hiervan zijn in de Noordoostpolder teruggevonden. Doordat de zee stukken veenland wegsloeg moest de dijk enkele keren verder naar het oosten worden verlegd: in 1400 en in 1700 gebeurde dat. In 1700 kwam de Grietenijdijk of Statendijk tussen Slijkenburg en Lemmer tot stand. De eerste zeesluis in het gebied werd aangelegd in 1398 in Schoterzijl. Hierdoor werd het water van de Linde en de Tjonger geloosd op de Zuiderzee. Vanaf 1580 werd deze sluis vervangen door de zeesluis van Slijkenburg, die gebruikt werd tot 1704. Daarna keerde men weer terug naar Schoterzijl, tot in 1843 een nieuwe sluis in Kuinre werd gebouwd. Uit die tijd dateert ook het Nieuwe Kanaal, dat de sluis met de Linde en de Tjonger, hier Kuinder geheten, verbindt.

Vanaf omstreeks 1750 is het gebied van de veenpolders verveend (zie hieronder). Waar mogelijk werd het veen 'droog' gewonnen, de veenlagen die onder de grondwaterpiegel zaten werden volgens de Gieterse methode gewonnen, met de baggerbeugel.

Hierdoor kwamen de polders in waterstaatkundige zin nog ongunstiger te liggen en kostte het nog meer moeite de zaak droog te houden. Lange tijd bleven de uitgeveende gebieden dan ook als grote veenplassen in het landschap liggen, terwijl ze door verdere turfwinning en door oeverafslag steeds groter werden. Rijk en provincie grepen in de 19^e eeuw in en vaardigden richtlijnen uit voor de verdere veenwinning en de droogmaking van het land na de vervening. De Veenpolders werden opgericht, niet alleen als naam van een bepaald gebied, maar ook als bestuurlijke eenheid: te vergelijken met een waterschap.

Het polderwater uit De Ontginning wordt uitgeslagen op de Schipssloot.

De waterbeheersing in de veenpolders zelf was een ingewikkelde zaak. Ondanks de 'waterdichte' afspraken in de reglementen, die bij de oprichting van de veenpolders werden opgesteld, duurde het over het algemeen lang voordat de uitgeveende gebieden daadwerkelijk werden drooggemalen. Dit had te maken met de tegengestelde belangen tussen de verveners en de resterende boeren, die hun land niet wilden laten vervenen. Het kon dus een tijd duren voordat de feitelijke droogmaking tot stand kwam. De Veenpolder van het 6e en 7e Veendistrict (3096 hectare) bijvoorbeeld werd opgericht in 1853. In dat jaar werd het reglement betreffende inrichting en gezag van bestuur over bepoldering, vervening en droogmaking vastgesteld door Gedeputeerde Staten. In het reglement werd vastgesteld dat op nader vast te stellen plaatsen vijf molens dienden te worden gebouwd om het polderwater op een behoorlijk peil te houden. In verschillende fasen werden tussen 1856 en 1875 negen molens gebouwd. Drie molens maalden het water uit de droogmakerijen op de polderboezem, twee maalden het water rechtstreeks uit op de Friese boezem en vier molens maalden het water uit de polderboezem op de Friese boezem. In 1875 werd een stoomgemaal gebouwd dat tezamen met de negen molens de veenpolder bemaalde. In 1905 is dit gemaal verbouwd en werd de capaciteit zodanig vergroot dat men er de gehele polder mee kon bemalen. Toen duidelijk was geworden dat het gemaal de klus aan kon verleenden Gedeputeerde Staten in 1911 toestemming de molens te verkopen of af te breken.

Over het algemeen vinden we in de veenpolders dus drie waterpeilen: het peil van de sloten en weteringen in de polder, het niveau van de polderboezem (vaak de ringvaart) en het niveau van de grote Friese boezem.

De lage ligging van het gebied heeft door de eeuwen heen voor veel wateroverlast gezorgd. Niet alleen het overtollige water van het gebied zelf moest worden afgevoerd, maar ook water uit de omringende hogere gronden. Tot diep in de 20^e eeuw stonden grote gebieden in de winter onder water. Met behulp van poldermolens en – vanaf het einde van de negentiende eeuw – met gemalen werd het overtollige water afgevoerd en tenslotte in de Zuiderzee, en nu het IJsselmeer, geloosd. Een van deze gemalen, het Ir. D.F. Woudagemaal bij De Lemmer, is op de Lijst van het Werelderfgoed van Unesco geplaatst. Het Woudagemaal is een groot stoomgemaal, gebouwd in 1917/1918. Het bestaat uit een langgerekte machinehal, waarin vier stoommachines en acht centrifugaalpompjes zijn ondergebracht. De machines zijn ontworpen door prof. Ir. Ph. Dijkshoorn en L. Smulders. Het gemaal is gebouwd ten behoeve van de waterbeheersing van de Friese Boezem. Deze functie is overgenomen door nieuwe gemalen, maar het Woudagemaal wordt in noodgevallen nog steeds ingezet. Het is één van de laatste werkende stoomgemalen in ons land, en tevens het grootste.

Veenwinning

De uitgestrekte laagveengebieden werden al in de Middeleeuwen gebruikt om op kleine schaal turf te steken. Men spitte zoveel mogelijk veen weg van de lange, smalle percelen waaruit het boerenland bestond, totdat het grondwater zo hoog kwam te staan dat verder graven niet mogelijk was. Op onvergraven veenruggen of 'stripes' werd de turf te drogen gezet. Soms werd een dijkje om het veenland gelegd en werd de waterstand met een molen verlaagd, zodat er dieper gegraven kon worden. Het systeem van 'zetwallen' en 'petgaten' bleef echter lang bestaan, totdat men met de baggerbeugel ging werken. Dit wordt de natte verving genoemd, en het is in deze streken geïntroduceerd door verveners uit Noordwest Overijssel. Omdat veel veenwerkers uit de buurt van Giethoorn kwamen wordt deze manier van verving ook wel de Gieterse methode genoemd. De bovenlaag van het veen werd voor zover mogelijk op de oude manier met de schop weggestoken. Voor het veen dat dieper zat, onder de waterspiegel, werd de baggerbeugel gebruikt. Dit gereedschap bestaat uit een lange houten steel met een ijzeren ring en een net.

Met een baggerbeugel, die aan een lange stok was bevestigd, werd het veen onder de waterspiegel opgebaggerd.

Daarmee kon de veenbagger van grotere diepte omhoog getrokken en op de legakker of in een praam gestort worden. Op de legakkers waren plekken in gereedheid gebracht waar de eigenlijke turfbereiding plaatsvond. De begroeiing werd kort afgemaaid of weggestoken en de turfplaats werd bedekt met 'ruig': stro of fijngemaakt riet. Rondom werden houten schotten geplaatst. Het opgebaggerde veen werd op de turfplaats gestort en zo homogeen mogelijk gemaakt, soms zelfs door met blote voeten door de veenmassa te stampen. Vervolgens werd de veenbagger egaal over de turfplaats verdeeld en met behulp van houten trapborden aangestampt. Van onderen waren deze trapborden met een laag pek ingesmeerd waarmee werd voorkomen dat de bagger aan het trapbord bleef kleven. Dit

aanstampen moest enkele keren gebeuren om te voorkomen dat er scheuren ontstonden. Als de massa ging scheuren kreeg je onregelmatig gevormde turven die moeilijk te stapelen waren en minder oprachten. Bij het sliktrappen hielden de turfwerkers zich als skiërs met twee stokken in evenwicht. Daarna konden de schotten worden weggehaald om de volgende turfplaats in te richten.

Wanneer de veenbagger – slik of veenslik werd het meestal genoemd – wat ingedroogd was, begon het 'klauwen' en 'stikken'. Het klauwen hield in dat er met een klauw of klauwmes (een soort hark met negen tanden) een raster op het veen werd aangebracht. De hele turfplaats werd zo verdeeld in vierkantjes van ongeveer 8 bij 8 centimeter. Het stikken was het doorsteken van de turfmassa volgens de aangebrachte lijnen. Dit gebeurde met een stikijzer of stikschop. Hierdoor werden de turven op maat gestoken, maar ze bleven nog ongeveer een week staan om nog wat verder te drogen. Daarna begon het zogeheten opbreken van de turven. In verschillende etappes werden de staande turven in regels opgestapeld en regelmatig gekeerd. Bij voldoende zon en wind waren de turven na vier tot zes maanden voldoende ingedroogd. Dan werd er van de turven een 'steupel' gebouwd: een langgerekte stapel met een hoogte van ongeveer tweeëneenhalve meter en een lengte van een meter of tien.

De oprichting van veenpolders

Het animo om het verveende land droog te maken en weer om te zetten in landbouwgrond was niet groot. Onder het veen lag immers zand en dit zou slechts een matige landbouwgrond opleveren. Dit betekende dat de werkgelegenheid na de vervening in zo'n gebied drastisch terug liep. In het begin van de 19^e eeuw stuurde koning Willem I een hoge ambtenaar, jhr. E. de la Coste, met de opdracht de waterstaatkundige problemen te onderzoeken.

De la Coste kwam tot de conclusie, dat bij de drooglegging van uitgeveende en nog uit te venen plassen van grote, aaneengesloten gebieden moest worden uitgegaan. Een associatie van veeneigenaren zou voor de kosten van de drooglegging moeten zorgen. Bij de veenwinning werd zogeheten slikgeld in een fonds gestort, waarmee later de kosten van de droogmaking betaald konden worden.

Een tweede conclusie was, dat de plaatselijke waterhuishoudkundige toestanden zeer uiteenlopend waren. Daarom werd de Zuidoosthoek van Fryslân in drie gebieden verdeeld, waar verschillende maatregelen moesten worden genomen. In het eerste gebied waren de verveningen zeer omvangrijk en waren er grote veenplassen ontstaan. Hier was bepoddering en drooglegging van grote aaneengesloten gebieden nodig. Dit gebied werd in zeven stukken of veendistricten verdeeld, waaruit later ook zeven veenpolders zijn ontstaan. In het tweede gebied was de vervening van ondergeschikt belang: hier hoefde men niet tot droogmaking over te gaan omdat de veenplassen een geringe oppervlakte besloegen en geen bedreiging vormden voor omliggende gebieden. Weststellingwerf lag in het derde gebied, waar al de bestaande rivier- en zeedijken konden worden gebruikt om de wateroverlast van de verveningen tegen te gaan.

De grote veenderijen in het centrum van het deelgebied werden in zeven 'veendistricten' verdeeld, die bestuurlijk onder toezicht stonden van gecommiteerden. Deze gecommiteerden vormden later vaak ook de besturen van de polder. In feite waren het kleine waterschappen, die na hun oprichting maatregelen namen ten behoeve van de waterbeheersing in hun veenpolder. De polder het Vierde en Vijfde Veendistrict ten noorden van Heerenveen is de eerste die op deze wijze tot stand kwam. De oprichting van een veenpolder betekende niet dat er gelijk tot droogmaking werd overgegaan. Vaak was nog maar een deel van de turf weggegraven en ging men eerst aan de slag met de vervening. Pas daarna werd de polder drooggemaakt en konden de boeren er hun bedrijf weer uitoefenen. Na de Polder het Vierde en Vijfde Veendistrict volgden nog twaalf veenpolders. Dat het niet altijd om rendabele ondernemingen ging bewijst de Grote Veenpolder in Weststellingwerf. Een deel van de polder is drooggelegd in 1930 (de Grachtkavel), van het oostelijke deel werd afgezien. Nu is dat het natuurgebied de Rottige Meente.

De turf uit de Grote Veenpolder in Weststellingwerf werd afgevoerd via de Gracht. De schippers moesten door de schutsluis om de Jonkers- of Helomavaart en de Tjonger te bereiken.

De vervening had vaak een uitgesproken rommelig karakter. Sommige kavels waren afgegraven, andere gedeeltelijk en weer andere lagen als bovenlanden in de veenpolders en waren nog in gebruik als boerenland. Ook de drooglegging kwam vaak stukje bij beetje tot stand: bijna alle veenpolders zijn in verschillende fasen drooggemalen, en tussen het begin en het eind van de drooglegging konden verschillende decennia zitten. De Groote Veenpolder in Weststellingwerf werd in 1847 opgericht, en pas in 1928 werd het westelijke deel drooggemaakt.

De turfwinning was een seizoengebonden bezigheid. Het afsteken en baggeren van veen begon meestal in de eerste week van april en eindigde half juni. Later in het jaar werd er niet gebaggerd, omdat het onzeker was of de turf dan nog wel droog zou worden. Gedurende de zomermaanden werd de turf gedroogd en in september of oktober moest men de 'oogst' netjes onder het riet hebben, klaar om verscheept te worden. De veenwerkers kwamen vaak van elders, uit de Friese Wouden en soms zelfs uit Duitsland. Sommigen keerden na het werk in de veenderij weer terug naar huis, anderen bouwden een eenvoudige optrek en verbleven ook 's winters in de veenpolder. Doordat er in de winter weinig of geen werk voor deze mensen was leefden ze over het algemeen in grote armoede.

Als de vervening was afgelopen werd de veenpolder drooggemalen. Vaak gebruikte men de oude, uit de Middeleeuwen stammende infrastructuur van sloten en weteringen voor de afwatering van het land. Zo wijkt de inrichting van bijvoorbeeld de Echtener veenpolder en de polder Delfstrahuizen nauwelijks af van de situatie van voor de vervening. In andere gevallen was het wel nodig nieuwe weteringen of vaarten aan te leggen, zoals in de Polder van het 4^e en 5^e Veendistrict en in de Haskerveenpolder. Hier werd een nieuw stelsel van vaarten aangelegd voor de afwatering en voor het transport te water.

Als de veenpolder was drooggemalen werd de grond geëgaliseerd door de grond van de resterende ruggen (overblijfselen van de legakkers) te gebruiken om de diepere delen op

te vullen. Deze lage gronden worden ondergronden genoemd. Bovengronden zijn legakkers en onverveende percelen die niet vergraven zijn en die als lage ruggen in de polder liggen. Veel van het ontginningswerk is uitgevoerd in het kader van de werkverschaffing in de jaren '20 en '30 van de vorige eeuw. In dat kader zijn ook enkele infrastructurele werken uitgevoerd, zoals de Drachtster Heawei tussen De Veenhoop en Drachten.

De belangrijkste veenpolders zijn de volgende (met jaar van drooglegging):

- Polder Oldelamer (1930)
- Polder Rohelsterplassen (1933)
- Haskerveenpolder (tweede helft 19^e eeuw- eerste helft 20^e eeuw)
- Groote Veenpolder in Opsterland en Smallingerland
- Polder van het 4^e en 5^e Veendistrict (tweede helft 19^e eeuw)
- Veenpolder De Deelen
- Groote Sintjohannesgaaster Veenpolder
- Veenpolder Delftstrahuizen (1929)
- De Ontginning (1929)
- Veenpolder van Echten (1880-1885)
- Groote Veenpolder in Weststellingwerf (Polder Grachtkavel), 1930
- Trijegaaster Veenpolder (eerste helft 20^e eeuw)

Bovenland in de Echterner Veenpolder: de weg ligt op een niet vergraven deel, de percelen langs de weg liggen lager doordat het veen hier vergraven is.

4.2 Recente ontwikkelingen

De ontwikkeling van Heerenveen en de infrastructuur rondom de stad hebben zich voor een deel afgespeeld in de Veenpolders, waarbij vooral polder van het 4^e en 5^e Veendistrict van karakter is veranderd. De A6 volgt bij De Lemmer de loop van de Lemsterrijn en heeft het omringende landschap hier niet nadelig beïnvloed. De Lemmer is na de Tweede Wereldoorlog flink uitgebreid, deels in de Noordoostpolder, deels in westelijke richting, aan weerskanten van de Zijlroede. Hier zijn behalve nieuwe woonwijken ook uitgebreide jachthavens aangelegd.

In het landelijke gebied zijn landinrichtingsprojecten uitgevoerd waarbij nieuwe wegen zijn aangelegd en nieuwe boerderijen werden gebouwd, zoals ten westen van de Groote

Brekken. Verder zijn er in het landelijke gebied geen grote ruimtelijke veranderingen opgetreden.

Veel gebieden met verveningrelicten zijn in handen van natuurbeherende organisaties, zoals de Rottige Meente en De Deelen.

5. Specifieke thema's

De dorpen

Vrijwel alle dorpen in de regio zijn langgerekte straatdorpen, zoals Oosterzee-Buren.

Veel van de dorpen in de veenpolders hebben een middeleeuwse oorsprong en zijn ondanks de grote ingreep van de vervening gehandhaafd. Echten wordt bijvoorbeeld al in oude akten van omstreeks 1200 vermeld. Enkele nieuwe dorpjes zijn Vegelinsoord en Bantega. Vegelinsoord is in de achttiende eeuw ontstaan als het vervenersdorp Stobegat en nadien vernoemd naar de familie Vegelin van Claerbergen, die een belangrijke rol heeft gespeeld in de waterhuishouding en de ontginning van dit deel van Fryslân. Bantega ligt in de Echtener Veenpolder. Het is van oorsprong een vervenersdorp dat vroeger Ychtenpolder heette. Na de Tweede Wereldoorlog werd het omgedoopt in Bantega, naar het oude dorp Bant dat vroeger tussen Oosterzee en De Lemmer lag.

De Lemmer is een voorbeeld van een flink uitgegroeid handelsdorp, dat geen stadsrechten heeft gehad maar wel stedelijke trekjes vertoont. Dergelijke dorpen worden ook wel vlekken genoemd. Het dorp was gunstig gelegen aan de Zuiderzee en de vaarwegen Lemsterrijn en Zijlroede. De Lemmer bestond al in de Vroege Middeleeuwen en ontwikkelde zich in de zestiende en zeventiende eeuw tot een belangrijke markt- en havenplaats. In 1887 werden de Buitenhaven en de sluizen tussen de Binnen- en Buitenhaven aangelegd. Behalve de binnenvaart was ook de visserij op de Zuiderzee een belangrijke bron van inkomsten. Door de aanleg van de Afsluitdijk is de visserij echter goddeels verdwenen uit het dorp.

6. Bronnen

Literatuur

- Aa, A.J. van der, 1839-1851. Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden. 13 delen. Gorinchem
- Baas, H.G., P.P.D. Burm, W.A. Ligtendag & V. Vreugdenhil, 2001. Ontgonnen Verleden. Inzoomen op de historisch-geografische ontwikkeling van het Nederlandse landschap. Hoorn/Wageningen.
- Beekman, A.A., 1932. Nederland als polderland. Derde druk. Zutphen
- Beekman, A.A., 1948. De wateren van Nederland, aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven. Den Haag
- Berg, B.K. van den, 1933. Het laagveengebied van Friesland. Enschede
- Boer, F.J. de, 1954. Skiednis fan de Lege Feanterij yn Opsterlân en Smellingerlân, Wâlderige nr. 1 Fryske Akademy. Ljouwert
- Boltendal, R., 1984. De Heeren en de anderen, over de geschiedenis van de 50-jarige gemeente Heerenveen (1935-1984) en de historie van Aengwirden en Schoterland. Leeuwarden
- Cnossen, J., 1971. De bodem van Friesland. Wageningen
- Dilling, K. 1918. Ontginning en Grondverbetering in Friesland. Wageningen
- Eekhoff, W. - Nieuwe atlas van de provincie Friesland. Leeuwarden, 1849-1859 (facs. Leeuwarden, 1970)
- Frieswijk, J., 1989. Om een beter leven. Land- en veenarbeiders in het noorden van Nederland 1850-1914. Fryske Akademy. Ljouwert
- Gildemacher, K.F., 1993. Waternamen in Friesland. Leeuwarden
- Gildemacher, K.F., L.G. Jansma, H. Spanninga (red.), 1990. Haskerlân. In tal bydragen ta de skiednis. Ljouwert
- Halbertsma, H., 2000. Frieslands oudheid. Het rijk van de Friese koningen, opkomst en ondergang. Utrecht
- Hendriks, J.A., 1998. De ontginning van Nederland. Het ontstaan van de agrarische cultuurlandschappen in Nederland. Utrecht
- Kalma, J.J. e.a. (red.), 1973. Geschiedenis van Friesland. Leeuwarden
- Lytse Schotanus Atlas. Fryske Akademy, Ljouwert, 1967
- Mol, J.A. & P.N. Noomen, 1988 e.v. Prekadastrale atlas fan Fryslân 1640-1832. Diverse delen. Ljouwert
- Molen, S.J. van der & P. Vogt, 1978. De klokkestoelen van het noordererf. Zutphen
- Monumenten Inventarisatieproject, rapporten per gemeente. Leeuwarden, 1990-1993
- Rijkswaterstaat, 1948. Beschrijving van de provincie Friesland behorende bij de waterstaatskaart, bewerkt bij de directie algemene dienst van de Rijkswaterstaat in 1946. Den Haag
- Schroor, M., De wereld van het Friese landschap, Groningen 1993
- Schultz, E., 1992. Waterbeheersing in de Nederlandse droogmakerijen. Dissertatie.
- Stenvert, Ronald, et al., 2000. Monumenten in Nederland. Fryslân/Friesland. Zeist/Zwolle.
- Stiboka, 1974-1995. Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, diverse kaartbladen met toelichting. Wageningen
- Stol, Taeke, 1993. Wassend water, dalend land.
- Thurkow, A.J., 1992. De Friese en Noordhollandse droogmakerijen: een vergelijking. In: E.H. Walsmit en M.H. Boetes, 1992. Strijd tegen het water. Het beheer van land en water in het Zuiderzeegebied. Enkhuizen.
- Ven, G.P. van de, 2003. Leefbaar Laagland. Geschiedenis van de waterbeheersing en landaanwinning in Nederland. Utrecht.
- Wouda, D.F., 1951. Over de afwatering van Friesland en hare geschiedenis. Sneek

Colofon

© Copyright Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Bureau Lantschap
(auteur: A.J. Haartsen).